

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יז, תשכ"ו

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הכמי לשון אחדים, שפנינו אליהם בעניין זה, אמרו לנו, שהמליצה יעמוד על הברכה במשמע "תבוא עליו ברכה" מקובלת בספרות העברית זה כמה דורות. אולם עד היום לא המציאו לנו מקורות לשימוש הנ"ל בספרות. אנו מפרסמים את מכתבו של מר טישלר, שמא ישכילו הקוראים להמציא לנו מראי-מקומות, וכל המביא עדות קדומה יותר, הרי זה משובח (ע"א).

מתשובות המזכירות המדעית

קיים הבדל ברור בין המושגים ציוויליזציה וקולטורה. בכל המילונים שניהם מתורגמים או מוסברים תרבות. אולם אם נקבל, שתרבות היא "קולטורה" במובן הטהור, הרי יש הכרח במונח מיוחד ל"ציוויליזציה".

אם נתבונן בשימוש שתי המלים בלשונות שונות, באסכולות שונות ואצל סופרים שונים, נמצא, שההבדל ביניהן אינו ברור כלל. לפי המקובל בסוציולוגיה החדשה אין למעשה הבדל בין שני המונחים, וגם בפנינו משמשות תרבות וציוויליזציה בערבוביה לעתים קרובות. העניין טעון בירור מצד המושגים לפני הביורור מצד הלשון, שכן קביעת המונח תלויה בהגדרת המושג.

והרי הצעה, שהציע חבר האקדמיה, פרופ' דב סדן, לפי מה שמצא בספרות: "ציוויליזציה" — מדון. מלה זו גזורה מן מדינה, כנראה בהשפעת הלשון הערבית, שבה משמש השורש מן בצורות שונות להבעת העניין הזה (ע"א)

מה הם הפעלים העבריים, המציינים את פגיעתם של הנחש, העקרב, העכביש, הדבורה, הצרעה והיתוש.

הנחש נוטף או מכיש; העקרב עוקץ, מכה בעוקצו; העכביש נוטף; הדבורה עוקצת, וכן הצרעה והיתוש. יש במקורות גם קצת שימושים אחרים, אבל הפעלים הנ"ל הם עיקר (ע"א).

*

האם השם קטניות כולל את האורז או לא?
במקורות הקדומים וכן גם בשימושנו היום משמשות הקטניות כשם כולל לזרעונים הגדלים בתרמילים, כגון הפול, השעועית, האפונה וכדו'.

בספרות ההלכה כולל השם קטניות גם שאר זרעונים קטנים חוץ מחמשת מיני דגן. כך, למשל, כותב הרמב"ם בהלכות כלאים א, ח:

„הזרעונין נחלקין לשלושה חלקים, האחד מהם הוא הנקרא תבואה... והשני מהן הוא הנקרא קטניות והן כל הזרעים הנאכלים לאדם חוץ מן התבואה, כגון הפול והאפונים והעדשים והדוחן והאורז והשומשמין והפרגין והספיר וכיוצא בהן. והשלישי מהן הוא הנקרא זרעוני גנה וכו'".
ואילו במקורות חז"ל מצאנו, שהקטניות אינן כוללות את האורז והדוחן והפרגים והשומשמין (משנה חלה א, ד), שכן נמנים שם המינים הנ"ל, ואחריהם הקטניות לחוד, וכך הוא השימוש היום (מ"מ).

*

על יסוד הביטויים „שימו לבבכם“ (לא: לבותיכם). „פיהם פעור“ (לא: פיותיהם פעורים) מצד אחד, ו„עיניהם פקוחות“ מצד אחר, אני סבור, שאם מדובר על עצמים אחדים של בעלים אחדים, אבל רק עצם אחד לכל בעל, נכון שיבוא שמו של העצם בלשון יחיד. לפיכך יש לכתוב בהזמנה, למשל, „החברים ורעייתם“, ולא „... ורעייתיהם“. ביטוי אחרון זה משמעו, כאילו לכל חבר או לקצת החברים רעיות אחדות.

תשובה: הכלל, שאתה בא לכלול, אין לו על מה שיסמוך. כנגד „ויעלו עפר על ראשם“ (יהושע ז, ו) נמצא „ויעלו עפר על ראשיהם“ (יחזקאל, כו, ל). וכן כתוב „ראשיכט אל תפרעו“ (ויקרא ה, י), „והתוית תו על מצחות האנשים“ (יחזקאל ט, ד), „והעליתי אתכם מקברותיכם“ (יחזקאל לו, יב), „והתיצבו בכובעיים“ (יחזקאל מו, ד), „אמותינו כאלמנות“ (איכה ה, ג), אף על פי שלכל איש רק ראש אחד, מצח אחד, קבר אחד, כובע אחד, אם אחת. ועוד כתובים רבים סותרים את כללך. אי־אפשר אפוא לפסול את הצירוף „החברים ורעייתיהם“. אדרבה, אילו אמרנו „החברים ורעייתם“, הית יכול לטעון, שכאן משתמע, כאילו אישה אחת לכלם.

בעברית, כבלשונות אחרות, יש בעניין זה חופש בחירה בין שתי הדרכים, ועכל אחד נהג לפי טעמו ולפי צורך העניין (ע"א).